

Historické okénko

Tři zastavení nad životem a dílem Františka Singuleho (1921–1991)

Růžena Váňová

Zamýšlet se nad pedagogickou a vědeckou cestou F. Singuleho znamená zamýšlet se nad mnoha tématy a problémy, které řešil ve svých knížkách, sborníkových studiích a časopiseckých článcích, zamýšlet se nad dobovými okolnostmi jejich vzniku, vzpomenout mnohých pracovních i zcela neformálních setkání nad literaturou nejen odbornou či zasvěceným vzpomínkám na významné osobnosti a události. I když se podařilo shromáždit takřka celý publikovaný literární odkaz F. Singuleho a na základě dokumentů, které laskavě poskytla dcera F. Singuleho, dr. M. Tichá, CSc., a vzpomínek pamětníků zrekonstruovat Singulův životopis, prostor, který máme k dispozici, je příliš malý na potřebná shora uvedená zamyšlení. A tak mi dovoluje jen několik zastavení.

Zastavení první: Kdy a kde začala Singulova cesta k pedagogice?

Zdá se, že na samém počátku stálo pravděpodobně ne zcela dobrovolné studium na učitelském ústavu. V rodině se traduje, že učitelka obecné školy v Dolanech u Plzně, které v letech 1927–1932 připadlo seznamovat Františka se základy vědění, odhalila jeho nadání a přesvědčila rodiče, aby dali chlapce studovat. Musela patrně vynaložit dost úsilí, protože rodiče plánovali, že syn převezme hospodářství. Reálné gymnázium v Plzni, kde František začal studovat v roce 1932, však nedokončil. Smrt otce a s tím spojené změny v ekonomické situaci rodiny patrně přinutily nadaného studenta, aby po prvním čtyřletí gymnázium opustil a přešel na učitelský ústav. Tam přivedly neutěšené majetkové poměry řadu vzdělaných mladých mužů snících po akademickém a univerzitním studiu. Mužský učitelský ústav v Plzni a následující učitelská praxe na obecných a měšťanských školách – absolvoval ji ve válečných letech po roce 1940 – však nasměrovaly životní dráhu Františka Singuleho. Přesvědčuje o tom fakt, že hned v říjnu 1945 se nechal zapsat na Vysokou školu pedagogickou v Plzni. Tato vysoká škola byla jed-

nou z nemnoha svépomocných institucí pro vysokoškolské vzdělání učitelů obecných a měšťanských škol (existovaly ještě další, např. v Hradci Králové a v Českých Budějovicích), které bezprostředně po válce obnovily slavnou předválečnou tradici Škol vysokých studií pedagogických. Zde se poprvé setkal s osobnostmi, které ho zásadním způsobem oslovily svou vědeckou erudicí i osobním přístupem: Václavem Příhodou, Josefem Hendrichem, J. V. Klímou, Cyrilem Stejskalem, Stanislavem Velinským, Miloslavem Skořepou, Antonínem Uhlířem a dalšími. V roce 1946, kdy byly svépomocné instituce učitelského vzdělání nahrazeny institucemi státními – pedagogickými fakultami (byly zřízeny při všech univerzitách), přešel na Pedagogickou fakultu UK v Praze. Studoval zde pedagogiku a psychologii. Stojí za připomenutí, že patřil k prvním absolventům studijního oboru pedagogika a zároveň k prvním absolventům Pedagogické fakulty UK. Stejně obory si však ve stejnou dobu zapsal na fakultě filozofické (podmínky k zapsání na univerzitu splnil v roce 1946 složením doplňovacích zkoušek z latiny a chemie a maturity na reálném gymnáziu v Plzni, které dříve navštěvoval). O příčinách rozhodnutí studovat tytéž obory paralelně na dvou fakultách se lze pouze dohadovat. Je jisté, že pedagogika a psychologie jako samostatné vědní obory existovaly v uvedené dobu pouze na fakultě pedagogické (na filozofické fakultě fungovaly stále pouze jako součást pedagogicko-psychologické přípravy budoucích středoškolských profesorů). Zároveň je velmi pravděpodobné, že chtěl následovat své učitele z Vysoké školy pedagogické – a ti působili na fakultě filozofické (na pedagogickou fakultu přešel načas pouze doc. Velinský). Nejpravděpodobnější se zdá, že chtěl poznat různá v tu dobu prezentovaná pojetí pedagogiky a psychologie i jejich představitelů – na pedagogické fakultě ho pravděpodobně přitahovala zejména osobnost Otokara Chlupa – dlouhodobého rivala Václava Příhody.

Zastavení druhé: Učitel

Vysokoškolské studium doplněné v roce 1952 doktorátem filozofie (na základě rigorózních zkoušek a dizertace *Sémantizace při cizojazyčném vyučování*) mu otevřelo cestu k středoškolské profesuře a k vysokoškolské kariéře. Padesátá léta však přinesla do veškerého školství mnoho zásadních, přitom chaoticky realizovaných změn. Nevyhnuły se ani učitelskému vzdělávání, se kterým byl Singulův život po absolvování vysokoškolského studia spjat. A tak F. Singule prošel všemi postupně zřizovanými středními a vysokými školami pro vzdělávání učitelů (pedagogické gymnázium, vyšší pedagogická škola, od roku 1954 Vysoká škola pedagogická). Paralelně s pedagogickým působením na Vysoké škole pedagogické v Praze pracoval na ministerstvu školství (1954–1957) jako referent odboru vysokých škol. Po zrušení vysokých škol pedagogických (1959) přešel na nově zřízený Ústav

pro dálkové studium učitelů při UK, který měl řešit vědecko-pedagogické otázky dálkového studia učitelů na nově zřízených pedagogických institutech (pedagogické instituty vzdělávaly učitele 1. a 2. stupně budoucích základních devítiletých škol; dálkové studium bylo určeno učitelům 2. stupně, učitelům zvláštních škol a učitelům odborných škol a učilišť, kteří neměli učitelskou kvalifikaci). Místem nejdelšího působení, které bylo zároveň místem mimořádně plodné vědecké práce, se Františku Singulovi stala Katedra pedagogiky Filozofické fakulty UK. Působil na ní od roku 1961 takřka 30 let, přesně do roku 1990, zprvu jako odborný asistent, od roku 1965 jako docent. Po odchodu do důchodu v roce 1986 spolupracoval s katedrou externě. V tuto dobu zároveň působil i na Ústavu rozvoje vysokých škol (ÚRVŠ) a na Ústředním ústavu pro vzdělávání pedagogických pracovníků. Svou pedagogickou a vědeckou kariéru ukončil na Pedagogické fakultě UK, kam přešel v roce 1990 a kde byl téhož roku jmenován profesorem.

Jak je patrné, učitelství bylo jednou z hlavních náplní Singulova života. Nesporně ho uspokojovalo: učil rád, s patrným zájmem a chutí, na všech stupních škol, nejděle a nejraději patrně učitele – a to ty budoucí i učitele „v činné službě“ – předmětům, jejichž výčet vzbuzuje úctu. Na měšťanských školách především jazyky (měl zkoušku způsobilosti z jazyka českého, německého, ruského, latinského, anglického) a dějepis se zeměpisem, na středních školách zejména pedagogiku a psychologii, na univerzitě řadu pedagogických disciplín – školské systémy a pedagogické směry, didaktiku, diagnostiku a metodologii včetně statistiky (!), to vše na vysoké odborné úrovni. Jeho znalosti z některých oborů byly jedinečné a ojedinělé – co se týče zahraničních školských systémů a pedagogických směrů, neměl patrně u nás konkurenta. Tato vysoká odborná erudovanost zřejmě rozhodla o tom, že přes „politické prohřešky“ z konce 60. let i v sedmdesátých letech na univerzitě zůstal.

Zastavení třetí (a nejdelší): Vědec

Vědeckou činnost započal F. Singule na konci padesátých let (první publikovaná studie je z roku 1958), tedy takřka čtyřicetiletý. Několik málo let však stačilo na to, aby se stal známým a uznávaným odborníkem – a to hned v několika oblastech. Praktické zkušenosti doplněné teoretickým studiem zúročil v oblasti didaktiky, a to v podobě teoretických studií a učebnic (1961a, 1961b, 1963a, 1963b, 1963c), zájem o pedagogickou historii v pozoruhodné studii o pedagogických názorech J. Milтона (Singule, 1958) a ve vysokoškolských učebních textech (Singule, 1964). Zejména se však etabloval jako znalec pedagogického myšlení ve světě a jako přední český odborník v oblasti srovnávací pedagogiky.

Příčiny na svou dobu rychlého vědeckého růstu je třeba hledat v charak-

teristice osobní i v charakteristice doby. Je zřejmé, že na prvním místě bylo zaujetí pro vědeckou práci probuzené osobnostmi provázejícími ho v době studií. Jeho sympatie k Příhodovi, přednímu znalci světové pedagogiky, byly všeobecně známé. Přehlédnout však nelze ani vliv Hendrichův – zdá se, že to byl právě on, kdo mu vnukl myšlenku zjistit, kam se posunulo světové pedagogické myšlení od doby, kdy on psal své *Filosofické proudy v současné pedagogice* (Praha, Dědictví Komenského, 1926), tedy za 40 let. Je velmi pravděpodobné, že právě tito muži mu zároveň poskytli solidní odborné zázemí – a to jak empirické, tak filozofické, které se stalo bezpečným vodítkem dalšího studia. Nezbytným předpokladem byly jazykové znalosti. Četl a mluvil německy, anglicky, francouzsky a rusky.

Je jisté, že postupně se uvolňující politická atmosféra šedesátých let byla příležitostí a že této příležitosti F. Singule dokázal využít. Za účelem studia zahraničního školství podnikl řadu zahraničních cest. Zároveň při nich seznamoval zahraniční odbornou veřejnost se školstvím československým. Navázal řadu mezinárodních kontaktů, stal se členem vědeckých společností zabývajících se pedagogikou: v roce 1965 *Světové asociace pedagogického výzkumu* (World Association for Educational Research), v roce 1967 *Evropské společnosti srovnávací pedagogiky* (Comparative Education Society in Europe), v roce 1969 *Světové organizace předškolní pedagogiky* (Organisation Mondiale pour l'Education Préscolaire). V roce 1969 se zasloužil o to, že se Praha stala místem konání mezinárodní konference *Společnosti pro srovnávací pedagogiku* (CESE). Ve sledované době publikoval v zahraničí několik studií o československém školství (*Das Schulwesen in der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik*, Weinheim 1967; *Zur Frage des Bildungsinhaltes*, Weinheim 1969 aj).

Doma se angažoval v činnosti *Československé pedagogické společnosti*, založené na počátku 60. let (byl předsedou sekce obecné a srovnávací pedagogiky).

Nejnámějším výsledkem Singulovy vědecké práce z 60. let jsou *Pedagogické směry 20. století v kapitalistických zemích* (1966b). Netřeba je zvlášť představovat. Jsou dodnes stále jedinou (nepočítáme-li práci Skalkové o hermeneutické pedagogice z r. 1992 a posmrtně vydanou brožuru Singulovu z r. 1992) česky psanou prací tématu, fascinující erudovaností nejen co se týče samotných pedagogických směrů, ale i jejich filozofických a psychologických východisek a domácího kontextu, odkazující na 307 titulů převážně cizojazyčné (německé, anglické, francouzské, polské, ruské) literatury a na 322 pojednávaných autorů.

Naproti tomu je pravděpodobně třeba připomenout pro české poměry zakladatelskou studii z oboru srovnávací pedagogiky ze stejného roku. Vyšla v časopise *Pedagogika* pod názvem *K problematice srovnávací pedagogiky*

(1966a). Snadno rozpoznatelným mottem textu je „*naléhavá nutnost překonat provincialismus i v oblasti výchovy a potřeba řešit problémy jednotlivých národních systémů výchovy s širším mezinárodním rozhledem*“ adresovaná domácímu prostředí, tedy podnět k rozvíjení srovnávací pedagogiky u nás. Takřka pětadvacetistránkový text vycházející z analýzy více než 70 výhradně cizojazyčných publikací seznamuje s historií, teorií a metodologií srovnávací pedagogiky. Na jedné straně upozorňuje na rozvoj této nové pedagogické disciplíny, který dokládá vznikem institucí a mezinárodních společností, časopisů atd., na straně druhé analyzuje aktuální, zejména metodologické problémy, vyplývající z různých přístupů. Vedle teoretických problémů připomíná možné negativní praktické důsledky srovnávacího studia, zejména varuje před nekritických přejímáním cizích výchovných modelů do jiných kulturních podmínek. Na stálou aktuálnost tohoto Singulova textu upozorňuje například stále diskutovaný problém, zda je srovnávací pedagogika vědní disciplína nebo výzkumná metoda.

Z 2. poloviny 60. let pocházejí i tři první Singulovy komparativní studie, které jsou vůbec prvními komparativními studiiemi v moderním slova smyslu u nás (*Střední škola v současnosti* (1966c), *Hnutí za reformu školy a vzdělání v současném světě* (1968) a *Problémy obsahu všeobecného vzdělání* (1970a). S využitím historického a sociologického přístupu v nich autor charakterizuje společenské příčiny současných školských reforem, jejich podstatu a důsledky pro pojetí školských systémů, jednotlivých školských stupňů a škol a vzdělávacích obsahů. Kromě společných vývojových trendů upozorňuje na geografická a národní specifika a vysvětluje jejich příčiny.

V 70. letech byly Singulovy pedagogické, vědecké, organizační a publikační aktivity značně omezeny. Nebyl to jen důsledek oficiálního postoje k jeho odbornému zaměření a rozvinutým kontaktům se Západem, ale i důsledek podpisu, který připojil k prohlášení *Pedagogové pedagogům* otištěnému v Literárních listech v roce 1968. Na univerzitě však, jak bylo uvedeno, zůstal a čas od času mu bylo dovoleno i publikovat – i když je pravděpodobné, že o některých jeho publikačních aktivitách stranické orgány nevěděly. Několik statí vyšlo totiž na počátku 70. let v Německu (*The Czechoslovakian Educational System In: Educational Reform in the Federal Republic Germany. Initiatives and Trends*, Hamburg: UNESCO Institute for Education, 1970, s. 172–202; *Hochschulfernstudium an der Karlsuniversität Prag. In Texte zum Hochschulfernstudium*. Weinheim – Berlin – Basel: Peters-Beltz, 1971, s. 183–202; *Die Schulreform in der Industriestaaten*. Frankfurt a. M.: Röhrs, 1971, s. 207–225); je velmi pravděpodobné, že schvalovací pozornosti ušla i stať publikovaná ve slovenském sborníku (Singule, 1970a). To se však v žádném případě nedá říci o studii určené k publikaci ve sborníku k 70. narozeninám K. Gally (1971a), ani o učebním

textu z roku 1974 *Školství evropských socialistických zemí* charakterizujícím školské systémy a učební plány škol evropských socialistických států včetně Jugoslávie. Text měl (a má dodnes) značnou informativní hodnotu a svědčí o tom, že F. Singule stále sledoval – pokud to podmínky dovozovaly – zahraniční dění. Nucená daň době byla splacena rafinovaně: publikováním úryvků ze stranických a státních dokumentů o škole příslušné země, ev. článků autorů pocházejících z pojednávaných zemí hodnotících školskou situaci, tedy nikoli hodnotícími stanovisky autora. Ve stejném roce vyšla v Ústavu školských informací (UŠI) ve známé řadě *Školství v socialistických zemích* brožura o školství v NDR (vedle Singuleho byli autory F. Bacík, J. Cach a O. Franc) a v řadě *Školství v zahraničí* dokonce studie *Školství v USA* (Singule, 1976). Spekulovat nad tím, zda vydání této studie, případně umožnění další publikační činnosti souvisí s faktem, že se v roce 1975 F. Singule veřejně distancoval od obsahu textu *Pedagogové pedagogům* publikovanému v roce 1968, nemá valný smysl.

V 80. letech, zejména pod vlivem „glasnosti“ vyhlášené v SSSR Gorbačovem, se u nás postupně začaly vytvářet příznivější podmínky pro vědeckou práci. V důsledku toho i vědy o výchově doznaly, zejména od druhé poloviny desetiletí, dynamický rozvoj, a to po kvantitativní i kvalitativní stránce. V dosud pěstovaných oborech se řešila nová témata, rozvíjely se nové obory, začaly se uplatňovat nové metodologické přístupy. F. Singule publikoval v tuto dobu více než 20 studií, z toho 9 monografií. Oborům vědeckého zájmu (didaktika, dějiny pedagogiky, srovnávací pedagogika) zůstal věrný, přitahovala ho však stále nová, u nás do té doby většinou nezpracovaná témata. Protože politická reprezentace pod vnějším tlakem pozvolna přestávala bránit v projevu hlasatelům nutnosti překonat provincialismus, měl po více než deseti letech znovu jistou možnost vrátit se k zahraničnímu školství a k srovnávací pedagogice. Hned na počátku 80. let vydal analytickou studii o americké progresivní pedagogice (Singule, 1980), krátce nato náročnou srovnávací analýzu školských systémů (vyšlo v ÚRVŠ v roce 1983), hned v následujícím roce tzv. kritickou analýzu reformy kurikula v USA (1984a) – pouze touto formou – tedy prostřednictvím tzv. kritik buržoazních a revizionistických směrů – bylo v tuto dobu možno seznamovat českou odbornou veřejnost se zahraniční pedagogikou. Ve stejném roce publikoval vynikající komparativní studii *Vývojové trendy československého školského systému* (36). Více než stostránkový text teoreticky a metodologicky tvořivě navazuje na autorovu pozici z 60. let. Československý školský systém a jeho vývojové trendy jsou interpretovány se zřetelem na národní specifika a v kontextu světového školství. Práce je pozoruhodná jak vědeckým přínosem, tak metodologickým přístupem, také svobodnou interpretací, zcela prostou oficiální ideologické orientace.

Relativně uzavřený tematický okruh Singulových prací z tohoto období představují studie publikované v ÚŠI v již představených řadách Školství v socialistických zemích a Školství v zahraničí. V 80. letech vydal F. Singule čtyři, a sice *Školství v Jugoslávii* (1981), *Školství ve Spojených státech amerických* (Singule a Tichá, 1986), *Vývoj vysokých škol ve vybraných kapitalistických zemích v druhé polovině 20. století* (1986) a *Současné trendy ve školství v hlavních průmyslově rozvinutých zemích* (1988b). Tematicky k nim patří *Vysoké školy v ČLR* (1989a) vydané ÚRVŠ.

Singulův zájem patřil i historickým aspektům srovnávací pedagogiky. Na vývoj oboru ve světě, který zpracoval v citované studii ze 60. let (Singule, 1966a), navázal v tuto dobu studií o domácích tradicích srovnávací pedagogiky (Singule, 1984b). V této souvislosti zkoumal, jak čeští učitelé poznávali ruskou a sovětskou školu a pedagogiku (Singule, 1984c). Uvedl mimo jiné na pravou míru takřka všeobecně rozšířený názor, že znalost ruské a sovětské pedagogiky byla v našem prostředí samozřejmostí. Zkoumal rovněž vývoj srovnávací pedagogiky jako učebního předmětu na UK (Singule, 1982). Připomeňme, že na zavedení srovnávací pedagogiky do vzdělávacích programů vysokých škol má u nás zásluhu. V této souvislosti se i snažil, aby nejnovější výsledky bádání v oblasti srovnávací pedagogiky a školských systémů byly publikovány nejen ve vědeckých pracích, ale i ve vysokoškolských učebních textech (Kolář, Singule a Uher, 1986).

Bádání v oblasti pedagogické komparatistiky tvoří nesporně těžiště Singulovy vědecké tvorby 80. let. Patří do ní však, jak shora uvedeno, i práce didaktické. Témata, která v nich řešil, patřila k jeho láskám – evokovala totiž jeho učitelské začátky: pedagogické dovednosti učitele a cizojazyčné vyučování.

V soustředění na komparatistiku ještě našel čas na historicko-pedagogickou studii o Lockovi (Singule, 1984d). Motivací mu byl nejen vědecký zájem, ale nesporně i zájem o Anglii a její kulturu a vztah k angličtině. Svazek známé ediční řady *Z dějin pedagogiky* je pozoruhodný mimo jiné tím, že publikované ukázky z díla J. Locka autor znovu přeložil, nevyužil tedy už existující starší překlady, a že některé ukázky Lockových názorů vyšly v tomto svazku v českém překladu vůbec poprvé.

Na změny, které přinesl politický převrat na podzim 1989, nebyl F. Singule nepřipraven. Rozsáhlé znalosti zahraničního školství a pedagogiky mu dovolily takřka ihned tišit hlad studentů i potenciálních školských reformátorů po dění za západní hranicí, v němž byly spatřovány zdroje obrody násilně ideologizované pedagogiky i přeměny vzdělání a školství. A tak stále přednášel nejrůznějšímu publiku: vysokoškolským studentům, učitelům, pracovníkům decizní sféry, veřejnosti. Dobrá znalost problematiky, kritický přístup a nadhled pomáhaly posluchačům orientovat se v informacích, s nimiž začali hned

od prosince 1989 přijíždět zahraniční návštěvníci a které byly získávány během narychlo uskutečňovaných krátkodobých zahraničních pobytů našich pedagogů v cizině. Hned po převratu začal pracovat v reformních týmech a poradních sborech pro transformaci československého školství. Podnikal zahraniční cesty, na kterých prostřednictvím odborných přednášek obnovoval normalizaci zpřetrhané zahraniční kontakty. Jako respektovaný odborník se stal členem pedagogické komise Rady Evropy, tím i reprezentantem československého školství v cizině. Pracoval zde na tematice Evropská dimenze vzdělání. V roce 1991 vydal k tomuto tématu práci v Ústavu pro informace ve vzdělávání (Singule, 1991a). Jako předseda přípravného výboru se zásadním způsobem podílel na přípravě světového kongresu srovnávací pedagogiky, který se konal v roce 1992 už bez jeho účasti. Po nocích psal. Kromě časopiseckých studií vydal po převratu pět monografií. Mimo zmíněné evropské dimenze vzdělání byly věnovány výchově talentované mládeže ve světě (Singule, 1990a), učitelkému vzdělávání v zemích Evropské unie (Singule, 1991c) a současnému světovému pedagogickému dění (Singule, 1991d). Nejvýznamnější prací z posledního období je nesporně Americká pragmatická pedagogika (Singule, 1991b). Toto téma bylo, jak známo, autorovým životním tématem. Jeho svobodné zpracování a poměrně rychlé knižní vydání bylo pro autora satisfakcí. Odborná veřejnost se konečně dočkala představení a zhodnocení pedagogického přínosu nejen J. Deweye a W. Kilpatricka, ale i poválečných představitelů pragmatické pedagogiky. Nejpopulárnější Singulovou prací, a to nejen mezi studenty, se staly už posmrtně vydané *Současné pedagogické směry a jejich psychologické souvislosti* (Singule, 1992). Tato drobná práce se ve své době stala prvním východiskem praxe našich alternativních škol a inspirací pro další autory.

Brzy po převratu si F. Singule uvědomil, že stanul na rozcestí. Práce na školské reformě ho neuspokojovala. Byl unaven nekonečnými diskusemi, roztrpčen ministerskými jednáními, nechotou odpovědných pracovníků koncepčně uvažovat a formulovat základní ideje školské a vzdělávací politiky, sklonem k jednoduchému přejímání historických či zahraničních modelů. Myslíl na to, „jak pomoci pedagogice k její rehabilitaci a jak napomoci jejímu novému rozkvětu“. Plánoval návrat ke skromné práci za pracovním stolem. Chtěl tvořit něco, co vydrží. Škoda, že mu zbývalo tak málo času.

* * * * *

Badatel, který se snad brzy ujme pečlivého studia Singulova života a vědeckého díla, nebude v lehké situaci. Nebude zdaleka stát jen před hledáním odpovědi na otázku, proč po převratu, který přinesl vědeckou svobodu, odešel F. Singule z pracoviště, na kterém působil bezmála třicet let. Bude stát před problémem analýzy rozsáhlého vědeckého odkazu, před problémem jeho výkladu a hodnocení, a to nejen na pozadí složitého domácího

politického vývoje, ale i světové srovnávací pedagogiky. Je naprosto jisté, že termín československá srovnávací pedagogika 60.–80. let bude vždy vyslovován jedním dechem se jménem František Singule. Je však více než pravděpodobné, že Singulovo komparatistické dílo snese srovnání s dobou světovou produkcí. Zejména toto zkoumání, tedy postavení F. Singuleho ve světové srovnávací pedagogice, čeká na svého autora. Přejme si, ať se brzo najde a ať se mu dílo podaří. Z úcty k F. Singulovi a ku prospěchu naší i světové srovnávací pedagogiky.

Soupis dosud zjištěných publikovaných prací F. Singuleho

- SINGULE, F. Miltonův Traktát o výchově. *Pedagogika*, 8, 1958, č. 6, s. 705–718.
- SINGULE, F. K problémům pojmu dovednosti a návyku v teorii vyučování. *Pedagogika*, 11, 1961a, č. 3, s. 263–279.
- SINGULE, F. K problematice nácviku dovedností při vyučování. *Socialistická škola*, 1961b, č. 5, s. 290–296.
- SINGULE, F. *Vývojová psychologie*. Učebnice pro PI. Praha: SPN, 1963a.
- SINGULE, F. *Výchova učňů. Učebnice pedagogiky pro učitele odborných učilišť a učňovských škol a pro mistry odborného výcviku*. Praha: SPN, 1963b.
- CHLUP, O., KOPECKÝ, J. *Pedagogika*. Učebnice pro vysoké školy. Praha: SPN, 1963c. (2. vydání 1965).
- SINGULE, F. *Směry současné buržoazní pedagogiky*. Skriptum. 2. přepracované vydání. Praha: Ústav pro dálkové studium učitelů, 1964a.
- SINGULE, F. Česká pedagogika 20. století. In Kopecký, J., Kyrášek, J., Singule, F., Spěváček, V.: *Kapitoly z dějin pedagogiky se zřetelem k vývoji v českých zemích*. Praha: SPN, 1964b, s. 100–159.
- SINGULE, F. O středoškolském studiu při zaměstnání na základě výzkumu. *Socialistická škola*, 1965/66, č. 5, s. 241–249 a č. 6, s. 277–285.
- SINGULE, F. K problematice srovnávací pedagogiky. *Pedagogika*, 16, 1966a, č. 1, s. 18–43.
- SINGULE, F. *Pedagogické směry 20. století v kapitalistických zemích*. Praha: SPN, 1966b.
- SINGULE, F. *Střední škola v současnosti*. Praha: ÚUV, 1966c. Skriptum.
- SINGULE, F., KLINDOVÁ, L., ŠTEFANOVIČ, J. *Psychologie*. Učební text pro pedagogické školy. Praha: SPN, 1966.
- SINGULE, F. *Das Schluessen in der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik*. Weinheim: Julius Beltz, 1967.
- SINGULE, F. Hnutí za reformu školy a vzdělání v současném světě. In Špendla, V., Bakoš, L., Čečetka, J.: *Moderne prúdy v pedagogickej vede*. Bratislava: SPN, 1968, s. 27–58.
- SINGULE, F. Některé závažné problémy cizojazyčného vyučování v naší škole. *Cizí jazyky ve škole*, 1968/69, č. 3, s. 97–102.
- SINGULE, F. Zur Frage des Bildungsinhalts. In *Zur Bildungsreform in der Bundesrepublik Deutschland*. Hrg. Ch. Führ. Weinheim: Julius Beltz, 1969, s. 242–250.
- SINGULE, F. Problémy obsahu všeobecného vzdělání. In Bakoš, L. a kol.: *Aktuálně otázky pedagogickej vedy*. Bratislava: SPN, 1970a, s. 24–57.
- SINGULE, F. The Czechoslovakian Educational System. In *Educational Reform in the Federal Republic Germany*. Initiatives and Trends. Hamburg: UNESCO, Institute for Education, 1970b, s. 172–202.
- SINGULE, F. Studium při zaměstnání na Univerzitě Karlově. In Sedlář, R. a kol.: *Sborník k 70. narozeninám prof. K. Gally*. Praha: SPN, 1971a, s. 111–127.
- SINGULE, F. Hochschulfernstudium an der Karlsuniversität Prag. In *Texte zum Hoch-*

- schulfernstudium*. Hrg. Otto Peters, Weinheim–Berlin–Basel: Julius Beltz, 1971b, s. 183–202.
- SINGULE, F. Die Schulreform in der ČSSR. In *Die Schulreform in der Industriestaaten*. Hrg. H. Röhrs, Frankfurt a. M. 1971c, s. 207–225.
- SINGULE, F. Tschechoslowakei (Schulwesen). In *Pädagogisches Wörterbuch in 4 Bandern*. Freiburg: 1972.
- SINGULE, F. *Školství evropských socialistických zemí*. Praha, SPN 1974. Skriptum.
- SINGULE, F., CACH, J., FRANC, O., BACÍK, F. *Školství v NDR*. Praha: UŠI, 1974.
- SINGULE, F., TAUCHMANNOVÁ, M. *Dokumenty o výchově a vzdělávání v NDR*. Praha: UŠI, 1974.
- SINGULE, F. K metodologickým otázkám studia školských systémů. *Pedagogika*, 25, 1975, č. 1, s. 77–81.
- SINGULE, F. *Školství v USA*. Praha: UŠI, 1976.
- SINGULE, F. Americká progresivní pedagogika a její vývoj. In *Ke kritice buržoazních a revisionistických směrů v pedagogice*. Red. Z. Kolář. Praha: ČSAV, 1980, s. 155 až 174.
- SINGULE, F. *Školství v Jugoslávii*. Praha: UŠI, 1981.
- SINGULE, F., ROZSPALOVÁ, M. *Pedagogika*. Učební text pro žáky středních zdravotnických škol. Brno: 1982.
- SINGULE, F. Srovnávací pedagogika. In *100 let pedagogiky na FF UK (1882–1982)*. Praha: UK, 1982a, s. 81–88.
- SINGULE, F. Metodika vyučování pedagogice. In *100 let pedagogiky na FF UK (1882–1982)*. Praha: UK, 1982b, s. 115–120.
- SINGULE, F., KOUCKÝ, J. *Srovnávací analýza školských systémů*. Praha: ÚRVŠ, 1983.
- SINGULE, F. Kritická analýza reformy curricula v USA. In *Teoretické a metodologické problémy obsahu vzdělání*. Red. J. Průcha. Praha: PÚ JAK, 1984a, s. 349–359.
- SINGULE, F. Počátky české srovnávací pedagogiky. In *Sborník k 60. narozeninám univ. prof. PhDr. Jarmily Skalkové-Procházkové, DrSc., členky korespondentky ČSAV*. Praha: UK, 1984b.
- SINGULE, F. Jak čeští učitelé poznávali ruskou a sovětskou školu a pedagogiku. In *Československo-sovětské vztahy I*. Praha: UK, 1984c, s. 141–150.
- SINGULE, F. *John Locke o výchově*. Praha: SPN, 1984d.
- SINGULE, F. *Vývojové trendy československého školského systému v souvislosti s vývojem školství v zahraničí*. Praha: UŠI, 1984e (též SPN, 1985).
- SINGULE, F. Pedagogické dovednosti a jejich utváření. In *Informační bulletin FF UK II*, Praha: SPN, 1985, s. 56–78.
- SINGULE, F., TICHÁ, M. *Školství ve Spojených státech amerických*. Praha: UŠI, 1986.
- SINGULE, F. *Vývoj vysokých škol ve vybraných kapitalistických zemích v druhé polovině 20. století*. Praha: UŠI, 1986.
- SINGULE, F., ROZSPALOVÁ, M., ŘÍČAN, P. *Psychologie a pedagogika pro SZŠ*. Praha: Avicenum, 1986.
- SINGULE, F. Metody vědeckého výzkumu v pedagogice. In Kolář, Z., Singule, F., Uher, B.: *Obecná a srovnávací pedagogika*. Praha: SPN, 1986, s. 69–79.
- SINGULE, F. Srovnávací pedagogika, její vznik, rozvoj, předmět, úkoly, metody. In Kolář, Z., Singule, F., Uher, B.: *Obecná a srovnávací pedagogika*. Praha: SPN, 1986, s. 97 až 101.
- SINGULE, F. Systém lidového vzdělání v SSSR a v jiných socialistických zemích. In Kolář, Z., Singule, F., Uher, B.: *Obecná a srovnávací pedagogika*. Praha: SPN, 1986, s. 102 až 111.
- SINGULE, F. Školské soustavy v některých kapitalistických zemích. In Kolář, Z., Singule, F., Uher, B.: *Obecná a srovnávací pedagogika*. Praha: SPN, 1986, s. 112–123.

- SINGULE, F. Úvod do obecné didaktiky na vysokých školách. In *Základy pedagogiky pro lékaře* (red. E. Chlumská). Praha: Avicenum, 1987, s. 32–70.
- SINGULE, F. Pedagogická východiska didaktiky cizích jazyků. In Hendrich, J. a kol. Praha, SPN 1988a, s. 63–76.
- SINGULE, F. *Současné trendy ve školství v hlavních průmyslově rozvinutých kapitalistických zemích*. Praha: UŠI, 1988b.
- SINGULE, F. Die Entwicklung des Schulwesens in der ČSSR 1965–1968. *Bildung und Erziehung* 1988c (21), s. 295–309.
- SINGULE, F., RÝDL, F. *Pedagogické proudy 1. poloviny 20. století*. Skriptum. Praha: SPN, 1988.
- SINGULE, F. *Vysoké školy v ČLR*. Praha: ÚRVŠ, 1989a.
- SINGULE, F. *Výchova dětí útlého věku v jeslích*. Skriptum. Praha: SPN, 1989b.
- SINGULE, F. *Výchova talentované mládeže ve vybraných průmyslově vyspělých zemích*. Praha: ÚIV, 1990a.
- SINGULE, F. Metodologické otázky didaktiky pedagogiky. In Vališová, A. a kol.: *Didaktika pedagogiky*. Praha: SPN, 1990b.
- SINGULE, F., ŠTEFANOVIČ, J. *Základy pedagogiky a psychologie pro odbor kulturno-vychovávateľská činnosť na gymnáziách*. Bratislava: SPN, 1990. (2. vyd. 1992).
- SINGULE, F. *Evropská dimenze vzdělání*. Praha: ÚIV, 1991a.
- SINGULE, F. *Americká pragmatická pedagogika*. Praha: SPN, 1991b.
- SINGULE, F. *Učitelské vzdělání v západoevropských zemích*. Z materiálů Rady Evropy. Praha: ÚIV, 1991c.
- SINGULE, F. Západoevropské školství v 70. a 80. letech. *Pedagogika*, 41, 1991d, č. 2, s. 145–156.
- SINGULE, F. *Současné pedagogické směry a jejich psychologické souvislosti*. Praha: SPN, 1992.